

Стасюк Л.П. – к.п.н., асистент
кафедри педагогіки
СНУ імені Лесі Українки

Історико-педагогічні аспекти екологічного виховання молодших школярів

У статті здійснено ретроспективний аналіз становлення екологічного виховання в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: екологічне виховання, педагогічна періодика, охорона природи, природоохоронна діяльність, молодші школярі.

Стасюк Л.П. Историко-педагогические аспекты экологического воспитания младших школьников

В статье осуществлен ретроспективный анализ становления экологического воспитания в конце ХХ - начале ХХІ в.

Ключевые слова: экологическое воспитание, педагогическая периодика, охрана природы, природоохранная деятельность, младшие школьники.

Stasiuk LP. Historical and pedagogical aspects of environmental education elementary school students

The article presents a retrospective analysis of ecological education in the late ХХ - early ХХІ century.

Key words: environmental education, educational periodicals, nature conservation, environmental activism, the younger students.

Екологічне виховання підростаючого покоління є невід'ємним структурним компонентом навчально-виховного процесу, важливим напрямком виховання і чинником формування всебічно розвиненої творчої особистості. Саме тому виховувати бережливе ставлення до природи потрібно ще з початкової школи.

На важливості екологічного виховання для розвитку особистості молодшого школяра звертається увага у державних документах про освіту – Концепції середньої загальноосвітньої школи України (1991), Національній

доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002), Законі України «Про освіту» (2008), які наголошують на необхідності формування і розвитку соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою екокультурою.

Значні напрацювання в галузі екологічного виховання були закладені в працях видатних вітчизняних педагогів Г. Сковороди, К. Ушинського, В. Сухомлинського, Г. Ващенко та ін.

Зміст, форми і методи екологічного виховання молодших школярів стали предметом дослідження багатьох науковців, серед яких А. Вербицький, С. Глазачов, С. Дерябо, Д. Ельконін, О. Киричук, О. Леонт'єв, Г. Прошанський, В. Роменець, В. Ясвін та ін. Теорію і практику екологічної освіти в процесі вивчення окремих навчальних дисциплін досліджували Н. Вадзюк, М. Гриньова, Г. Мегалінська, О. Плахотнік, А. Сиротенко та ін. Головні положення теорії і методики екологічного виховання представлені в наукових працях Т. Машарової, Д. Мельник, І. Павленко, Н. Пустовіт, Н. Лисенко, З. Плохій, Г. Тарасенко та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових доробок, не розкриті провідні тенденції і суперечності екологічного виховання в період новітньої історії освіти в нашій державі. У наукових дослідженнях з історії педагогіки недостатньо уваги приділено аналізу змісту, форм і методів екологічного виховання за останні півстоліття.

Метою статті є історичний екскурс змістових особливостей екологічного виховання.

У значній кількості спеціальних досліджень, що стосуються даної проблеми, визначено чимало дефініцій екологічного виховання. На думку О. Котяй, екологічне виховання – організований і цілеспрямований процес формування системи знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідного ставлення школярів до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності [3].

Як бачимо, у цьому визначенні підкреслено взаємозв'язок екологічного, розумового і морального виховання. Оригінальне визначення екологічного виховання зустрічаємо в навчальному посібнику В. Ягупова, який зазначає, що це виховання, «спрямоване на усвідомлення природної феноменальності людини, яка повною мірою відповідає за життя й умови життєдіяльності на Землі» [6, с. 42]. У відповідності до цього зазначимо, що вчений робить наголос на суб'єктному факторі екологічного виховання.

Ми дотримуємося позиції, за якою екологічне виховання розглядається як процес формування в особистості екологічної культури людської діяльності, яка пов'язана з пізнанням, освоєнням, перетворенням природи, розумінням законів живої природи, сутності взаємин живих організмів в оточуючому середовищі, формуванням вміння управляти своїм фізичним і психічним станом.

Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку екологічного виховання здійснювався на засадах світоглядного плюралізму, сутність якого полягає у можливості використання наукових джерел різного часу і різної методологічної спрямованості, з урахуванням наявного емпіричного матеріалу, представленого у них. Проаналізувавши значну кількість архівних джерел та публікацій у періодичних виданнях, зазначимо, що хоча тексти відповідають стилістиці радянського періоду й носять ідеологічну спрямованість, однак кількісні показники та фактологічний матеріал являють собою незаперечну наукову цінність.

У процесі вивчення публікацій у періодиці (журнали «Советская педагогика», «Начальная школа», «Воспитание школьников», «Початкова школа», «Рідна школа» та ін.) ми дійшли висновку, що проблематика західноукраїнського регіону в контексті екологічного виховання молодших школярів у ній представлена лише поодинокими публікаціями, які стали з'являтися наприкінці ХХ століття; натомість у 50-80-х рр. (і особливо у 50-60-х рр.) ХХ століття досліджень з проблем екологічного виховання у Західній Україні не вдалося виявити. Якщо ж іноді публікувалася стаття

педагога із західноукраїнського регіону, то на зазначених проблемах увага не акцентувалася. Так, у 1971 році було опубліковано статтю вчителя з Дорогівської школи Івано-Франківської області про програмоване навчання природознавства [2], але природоохоронний аспект у ній не розглядався.

Крім того, вивчення педагогічної періодики дало можливість дійти висновку про категоріальну динаміку проблеми екологічного виховання молодших школярів. Так, у середині ХХ століття взагалі не йшлося про екологічне виховання; замість цього поняття використовувалися такі категорії, як «природоохоронна діяльність», «натуралістична діяльність», «виховання любові до природи» тощо. У журналі «Початкова школа» в 1971 році було опубліковано чи не першу статтю з екологічної проблематики «Природоохоронна робота у школі» (І. Ткачук, 1971) [5]. У статті зазначається, що ідея охорони природи присутня в усіх природознавчих дисциплінах у школі, зокрема і початковій – у викладанні природознавства. Автор пропонує починати в молодших класах з бесід з учнями про охорону природи і з екскурсій в природу. Так, наприклад, при вивченні теми «Рослинні угруповання» І. Ткачук пропонує наголошувати, що «певні комплекси видів рослин (ліси, луки та ін.) є наслідком тривалого історичного розвитку, природного добору і потребують повсякденного зберігання та примноження» [5, с. 18].

Серед проаналізованих нами праць педагогів-практиків, методистів, організаторів освіти, науковців звертають на себе увагу публікації П. Богданова (1965), де розкривається можливість застосування рухливих ігор у процесі екологічної освіти й виховання; В. Сітенова – щодо специфіки роботи молодших школярів сільської школи з календарями природи; О. Папоркова – з приводу можливостей навчальних екскурсій у вивченні природознавства учнями 1 класу та ін. Численні проблеми екологічного виховання порушувалися й українськими педагогами досліджуваного періоду: О. Вернигорою (1971) – стосовно взаємозв'язку живої і неживої природи та можливостей його використання у вихованні молодших

школярів; І. Ткачука (1971) [5] – щодо організації природоохоронної роботи в школі та ін.

Отож, у 70-х рр. ХХ ст. проблема охорони природи стала предметом вивчення українських науковців та практиків-педагогів. У наукових дослідженнях в галузі педагогіки і методики початкового навчання й виховання стали з'являтися публікації з природоохоронної діяльності. У одній з них В. Онищук зазначає, що «стихійне, неорганізоване, непланове використання природи в умовах бурхливого розвитку промисловості і зростання міст спричиняє виснаження природних ресурсів, забруднення повітря і води, знищення рослинності і тваринного світу» [4, с. 42].

Становлення екологічного виховання у радянській початковій школі відноситься до 70-х років, коли в ній було введено викладання природознавства, яке мало традиційну екологічну спрямованість [1, с. 45-50.]. Проте за допомогою одного навчального предмета виконати всі завдання екологічного виховання, безумовно, неможливо. Природознавство має на меті формування системи знань з біологічної екології, що не зовсім повно відображають завдання екологічного виховання, які передбачають виховання відповідного ставлення до усього соціоекологічного середовища.

Побудова доцільної й ефективної системи екологічного виховання молодших школярів пов'язана, на думку науковців Н. Горопахи, Л.Жаркової, Л. Мечник, Г. Пустовіт, Н. Федотової та ін., з низкою принципів, серед яких найважливішими вважаємо такі:

- принцип всеохоплюючого зв'язку особистості школяра з живою та неживою природою; цей принцип реалізується в усвідомленні молодшим школярем необхідності й всезагальності зв'язків у природі; при цьому частина зазначених зв'язків мають прихований характер й почасти непередбачувані наслідки;
- принцип потенційної корисності; сутність цього принципу полягає у тому, що людина не в стані передбачити місце і роль в її житті і в житті того чи іншого виду в майбутньому; тому зникнення будь-якого

виду може за ланцюговою реакцією призвести до небажаних наслідків – як для людини, так і для оточуючого середовища;

- принцип різноманітності, який відображає необхідність розмаїття живої і неживої природи, за умови чого природні спільноти зможуть існувати стійко й тривало.

В загальній оцінці підходів до зазначеної проблеми можна стверджувати, що термін «екологічне виховання» став з'являтися в наукових статтях в кінці 70-х рр. Відповідно, суттєво змінилися акценти й теоретичні підходи до проблеми форм та методів екологічного виховання молодших школярів – з'явилося поняття інноваційних форм та методів навчання і виховання; теоретичні пошуки і практичні нароби педагогів теоретиків і практиків стали менш заангажованими. Науковий тезаурус поповнився категоріями «екологічна свідомість», «екологічна освіта», «екопсихологія», «соціальна екологія» та ін., які прийшли у вітчизняну педагогіку із західних еколого-натуралістичних концепцій.

Список використаних джерел

1. Завадская О. А. Развитие общеобразовательной школы Украины в период становления коммунизма (1959-1968 гг.) / О. А. Завадская. – К., 1968. – С. 47.
2. Зелик І. В. Елементи програмованого навчання / І. В. Зелик // Початкова школа. – 1971. – №5. – С. 59-66.
3. Котяй О. Екологічне виховання молодших школярів засобами природознавства у 3 класі [Електронний ресурс] / О. Котяй. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/756>
4. Онищук В. О. Природоохоронна робота у 3 класі / В. О. Онищук // Початкова школа. – 1974. – №7. – С. 42-51.
5. Ткачук І. В. Природоохоронна робота у школі / І. В. Ткачук // Початкова школа. – 1971. – №9. – С. 17-20.
6. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2007.– 560 с.